

İnsan Merkezli Olmayan bir Araştırma Denemesi: Longo Maï'deki
Deneyimlerimden Notlar

H. Kiraz Özdoğan

Feminist Tahayyül, 5(2): 348-354.
(Araştırma Notu)

ISSN: 2777-4211

feministtahayyül
ZK1501 AKSİYÖL 9524

İnsan Merkezli Olmayan bir Araştırma Denemesi: Longo Maï'deki Deneyimlerimden Notlar

H. Kiraz Özdoğan¹

Longo Maï'deki² son günlerimde [Mayıs 2017] komünün Limans'taki³ meşe ormanındaydık. Bu ormandaki meşe ağaçları bir yüzyıl önce endüstri için hunharca kesildiğinden büyüyüşlerini yavaşlatmışlar, hatta durdurmuşlardı. Orman ekibinin ilk üyelerinden Heinz bana birkaç kez gövdeleri olmayan ya da gövdeleri daha genç olan yaşlı meşe kökleri göstermişti. Longo Maïliler neredeyse elli yıldır buradaydılar, ilk yıllardan itibaren bu meşe ormanını onarma meselesini dert etmişler, lakin çözememişlerdi. Orman ekibi keçilerin körpe meşe yapraklarını yediğini söylüyordu. Bu konudan sebep keçi grubuyla araları biraz nahoştu. Bu nahoş atmosferi çözmek için ormana zarar vermeksizin keçi otlatma planı hazırlamak üzere orman uzmanlarının da katılımıyla bir atölye düzenlediler. Benim de katıldığım bu atölye bana ilkokul kitaplarımıza giren ormancı-keçi çobanı tartışmasının ötesine götüren bir ufuk açtı; bazı önyargılarımı ve körlüklerimi fark etmemi sağladı. Atölyenin bir aşamasında Provence Ormanları uzmanı bir araştırmacı, ağaçların havadan kilometrelerce ötedeki ağaçlarla iletişim kurabildiğini söyledi. Herhalde Fransızca'yı yanlış anladığımı düşündüm, havadan nasıl iletişim kurabilirlerdi ki! İlk fırsatta gidip bir daha sordum, doğru anlamıştım, kurabiliyorlardı. Yanlış anladığımı düşünmemin tek nedeni, ağaçların havadan iletişim kuramayacaklarına dair bir şekilde edinmiş olduğum önyargılarımdı.⁴ Atölyenin devamında keçi ahırlarının bulunduğu yerde mola verdik. Jacques'la birlikte çite yaslanmış, çitin ardındaki keçilerle bakışıyorduk ki birden bana onların hadım edilmiş olduklarını söyledi; yoksa çok çoğalabilirlerdi. Bir kez daha

¹ kirazlar84@gmail.com

² Longo Maï 1970'lerde kurulmuş zanaatçılık ve tarımın yapıldığı bir komündür. Günümüzde farklı coğrafyalara yayılmış dokuz kooperatifiyle bir takım ada.

³ Provans Bölgesinde Forcalquier'ye bağlı bir köy. 1970'lerin başında ilk Longo Maïliler, bu köye bağlı terk edilmiş üç çiftlik binasını yanı başındaki ormanla birlikte satın alıp buraya yerleşiyorlar.

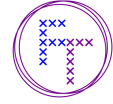
⁴ Bu önyargılarımı kıran yeni bilgiyle iyice haşır neşir olmak için birkaç kitap ve araştırmacı ismi sordum. Bana söylenen isimlerden biri o dönem Fransa'da çok satanlar listesindeki Peter Wohlleben'ın (2018) *Ağaçların Gizli Yaşamı* kitabı idi.

şşırdım çünkü öncelikle, başka bir yaşam biçimi mücadelesi veren bir topluluktan böyle bir şey beklemiyordum. Ormanın otçullara ihtiyacı olduğunu, ama bu sayının tüketilmiş bir ormanda otlatma yapıldığı için çok olmaması gerektiğini de biliyor, dolayısıyla ikilemi görebiliyordum. Şşırmamın başka bir nedeni de benim keçilerin hadım edilmiş olduğunu fark edememiş olmamdı. Orada ilk bulunuşum değildi, ahırları temizleme ve sürünün otlama yerini değiştirme vesilesiyle en az iki kez keçilerle temas etmişim. Tüm bu aktivitelerde keçilerin yaş ve cinsiyetlerine göre ayrıştırıldığını fark etmişim de cinselliklerine yönelik bir müdahale yapıldığını ayırt edememişim. Nasıl bir araştırmacıydım ben! Tabii ki hem bu müdahalenin hem de bunu fark edememiş olmamın üzerine düşündüm.

Soma Katliamı (2014) sonrası günlerden birinde, e-posta kutuma 1970’lerde Fransa’da kurulmuş ancak zamanla farklı ülkelere de yayılmış Longo Mai’yle ilgili yıllar önce yazılmış bir yazı düştü. Longo Mai politik bir komündür. Katılımcıları ip eğirme gibi çeşitli zanaatların yanı sıra tarım yapıyor, gazete çıkartıyor ve özgür radyoculuk yapıyordu. Kimi katılımcıları tarım ve ormanlarla ilgili çalışan toplumsal politik hareketlerin ve göçmen dayanışma mücadelesinin aktivistleriydiler. Bu e-posta bana Türkiye’de de özellikle Gezi Eylemleri (2013) sonrasında kırsalda kolektif bir şekilde ekolojik tarım yaparak başka bir dünya kurmaya yönelik ilginin arttığını fark ettirdi. Komünler politik partilerin siyasi programlarına giriyor, bağımsız kişiler topluluk kurmak için toplantılar yapıyorlardı. Ben de neolitik uzmanı iki arkeolog hocanın⁵ kazılarında büyümüş biri olarak “tarım yapmak nasıl bir şey ki ekolojik ve kolektif yapılıncı başka bir dünyayı bugünden kurmanın bir parçası olabiliyor” sorusunu sordum. Tarihsel olarak tarımın yaygınlaşmasıyla hiyerarşik toplulukların ortaya çıkışı ardıl değil miydi? Bu tarım ve hiyerarşi meselesi 2019 (Özdoğan) yılında tamamladığım, 2022 yılında kitaplaştırdığım (Özdoğan, 2022) doktora tezimin çıkış noktası oldu. Zamanla -doktora tez hocam Yıldırım Şentürk ile bir çatı isim olarak geliştirdiğimiz- kolektif ekotarımı sadece insan topluluğu açısından değil, seferber ettiği diğer canlılar ve ekosistemler açısından da insan merkezli olmayan bir bakış açısıyla yorumlamaya doğru kaydım. Dolayısıyla niyetim hem

⁵ Prof. Dr. Aslı Erim Özdoğan ve Prof. Dr. Mehmet Özdoğan.

insanları hem de tarımda seferber edilen suyu, atı, köpeği... bir arada düşünen bir yaklaşım geliştirmekti. Düşünümsel ve feminist araştırma yöntemlerinin ilhamıyla insan dışındakiler için de araştırma-araştırılan ikiliğinin ötesine geçmeyi istemek gibi norm dışı bir hedef belirledim. Araştırmayı insan dilini merkeze almaktan çıkarmaya imkân verdiği için de katılımcı gözlem, bu işin sihirli bir yolu gibi gelmişti. Böylece sadece teorik bir zeminde değil, araştırma yöntemleri açısından da insan merkezli olmayan eleştirel sosyal bilimlerin parçası olabilecektim.

Bu niyetlerimi gerçekleştirip gerçekleştirmediğimi okuyucuya bırakmam lazım, ama bir parça bile başarmışsam bunun kesinlikle kolay olmadığını, sancılı bir süreç olduğunu belirtebilirim. Sorunsalımı takip etmenin ne kadar zor bir 'görev' olduğunun ayırına ilk olarak arı kovanlarını açtığımız gün [Nisan 2016] varmıştım. Üzerime lavanta kokuları sinmiş elbiselerimle odama geri dönüp saha defterimin başına oturmuştum, lakin kalemim akıyordu: Ben ne görmüştüm şimdi? Nasıl anlatacaktım? Arıcılık ekibi çok konuşmamıştı, kısa komutlar vardı. Yine de eylemlerini ve kısa cümlelerini kısmen notlayabilirdim. Peki ya arılar için aynı şeyi söyleyebilir miydim? Birtakım vızıltılar, hareketler... Hepsi bu.

Her araştırmacının çeşitli boyutlarda tattığı sorunsal ile katılım sürecinde olup bitenler arasındaki huzursuz edici gerilim, insan dışındakilerle ilgili alanlarda hiç yakamı bırakmadı. İnsan dışındakileri nasıl gözlemleyeceğime dair oldukça donanımsız bir şekilde kendimi Longo Maï'ye attığımı sık sık düşündüm. Geldiğim akademik ekoller kısmen de olsa ekolojikle, insan dışındaki hayvanlarla, bitkilerle ilgili teorik yaklaşımları içeriyor; insan merkeziliği eleştiriyorlardı. Tez önerisini hazırlarken politik ekoloji ve feminist ekoloji literatürüyle de haşır neşir olmuşum. Yöntemle ilgiliyse aynı durumu söylemem güçtü, insan dışındakileri fail olarak temsil eden herhangi bir saha çalışması okuduğumu anımsamıyorum. Tarımda çalıştırılan atları ve köpekleri saymazsak kendi öznel deneyimlerim de oldukça sınırlıydı. Dolayısıyla hem akademik tedrisatım hem akademi dışı deneyimim açısından katılımcı gözlemi insan merkezli olmaktan çıkartacak donanımdan Longo Maï'ye gittiğimde mahrumdum. Ancak kendimi zorladım; Longo Maï'deyken bana anlatabilecek insanları

buldum, kaynaklar edindim, çevremdeki diğer canlılara bir araştırmacı edasıyla daha ayrıntılı baktım. İstanbul'a geri döndüğümde de bu öğrenme çabamı devam ettirdim.

Kendimi zorlamam, feminist yöntemin yol göstericiliğiyle rahatlıkla söyleyebilirim ki benim için hiçbir zaman salt akademiye indirgenmiş bir adanmışlık dolayısıyla olmadı. Keçileri hadım etmeyle benim onlara yapılanları fark edemiyor oluşumu, bir araştırmacı olarak konumumu, iki ayrı şey gibi düşünmedim. Yaşamı insanlar ve doğa diye iki ayrı bölüme ayıran ve normatif bir şekilde insanı merkeze alan yaklaşımları Erika Cudworth'un (2014) kavramsallaştırmasıyla "insan erkinin" (*antroparkinin*), iki farklı veçhesi gibi yorumladım. Bunu Jacques Derrida'nın (2006) ifadeleriyle "ben kimim" sorusuna bağlamaya çalıştım. Longo Maï'nin bana açtığı kapıyla başkalarının hayatlarına dahil olmak kendimdeki normatiflikleri ayırt etmeme ve bunları sorgulamama vesile oldu. Aslında taa baştan zaten araştırmamın bizzat benim dönüşümüne de vesile olmasını arzulamıştım. Bu yüzden tez bittiğinde, bu konudaki çabalarım bitmedi. Keçiler üzerine olmasa da ormanların, arıların, köpeklerin ve otsu bitkilerin failliği; onların dilleriyle sosyalliklerini öğrenme ve akademik dildeki temsiliyetleri üzerine çalışmaya hala devam ediyorum. En önemlisi de ilgili kaynaklara Türkiye şartlarında ulaşmaya çalışıyorum.

Doktora yalnızlık konusunda karmaşık ilişkilere dayanıyor. Farklı bir ülkede, farklı bir yaşam tarzını deneyimlerken ve bunu yazarken ne kadar yalnızdıysam, bir o kadar da bir birlikteliğin içindeydim. Bu birliktelik sadece içinde bulunduğum zamana ilişkin bir şey değildi, geçmiş birikimlerle de bağlantılıydı. 2008'te Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) lisans mezuniyetimi takip eden yıllarda gerek SOMDER (Sosyoloji Mezunları Derneği) gerek İstag (İstanbul Toplumsal Araştırmalar Grubu) gibi farklı platformlarda yaptığımız niteliksel araştırma yöntemlerine dair deneyim aktarımları katılımcı gözlemlerde insanı merkezden çıkartacak yolları bulma konusunda bana oldukça yol gösterici oldu. Bunlardan ilki sorunsal ile katılımcı gözlemin birbirinden ayrıştırılamamasıyla ilgili. İyi bir sorunsalı belirleyen niteliklerden biri, şayet sorunsalın özgünlüğü ise onu takip edebilme kabiliyeti de gerek öncül çalışmaların gerekse sahadaki yol gösterici insanların anlatılarının

ötesine gitmekten geçiyor. Bazen ilk karşılaşmanın verdiği heyecanlar, şaşkınlıklar *ötesine gidebilmek* için benim açımdan iyi bir zemin oldu. Yaptığım hatalar, saçma ve basit sorularım da eğer yanımdakilerin sabırlı oldukları anları gözetmeyi becermişsem öğrenmek için oldukça faydalı oldu. Çok az şeye aşına olmak, fark edebileceklerimi azaltsa da beni oldukça diri tutan bir dal oldu.

İkinci olarak katılımcı gözlem konusunda edindiğim bu birikim araştırmanın aşamalarını itaatkâr ve tutarlı bir şekilde takip etmek yönünde yol gösterici oldu: Saha notu tutmaktan asla vazgeçmemeye, düşünümselliği hiçbir zaman bırakmamaya çalıştım ve İstanbul'a geri döndüğümde notlarımı sınıflamayı ertelemedim. Notlarımı yan kullandığım A4 kağıtlarında kategorize etmem bittiğinde, arıcılıkla ilgili bir alt başlık kurabilecek kadar notum çıkmıştı! Longo Mai'ye ayak bastığımda arıcılıkla ilgili hiçbir şey bilmediğimi düşününce bu bana mucize gibi gelmişti.

Arılar, köpekler başlıklarıyla yaptığım insan dışındakilerle ilgili sınıflamalarımı yazmak için döndüğümde içinde büyüdüğüm teorik tartışmaların yavaş yavaş berraklaştığını hissediyordum. Bilfiil yazmak, bocalamalarımı sona erdiriyordu. Ancak tezimin son kısımlarını yazarken beni huzursuz eden bir his kapladı: acaba eleştirdiğim şeyi yeniden mi üretiyorum, çok mu tür merkezli yazıyorum. Evet, temsil sorunuyla boğuşuyordum. Bunun önce tezin bölümleriyle ilgili olabileceğini düşündüm. Sonra insan ve diğer canlıları ilk bölümde karma bir şekilde yazdığımı, ancak ikinci ve üçüncüde onları ayırttığımı düşünerek kendimi -ve sanırım jürimi de- yatıştırdım. Yine de huzursuzluk yakamı bırakmadı.

Hiçbir zaman doğrudan beden politikaları ve teknoloji üzerine çalışmamış olsam da bu konudaki tartışmalar MSGSÜ'deki birinci sınıf yıllarımdan bu yana aldığım derslerde yer buldu. Evvelki yıl Yeditepe Üniversitesi'nde verdiğim bir doktora dersi için Frankfurt Okulu okumalarına geri döndüğümde bu tartışmaların tezimin sorunsalını oluştururken beni ne kadar etkilediğini, ama bu etkinin hiç farkında olmadığımı kendi kendime itiraf ettim. Sanki Herbert Marcuse'den (1991 [1964]) cümleler ben farkında olmadan tezimde yer bulmuştu. Ama

tezimde bölümler bölümleri kovalarken farkında olduğum kaygı daha çok Judith Butler'ın queer kuramıyla, Georges Canguilhem ile Michel Foucault'nun norm analizleriyle ve insan merkezilik eleştirisi yapan birçok yazarın kullandığı birlikte oluş/dönüş (*become with*) yaklaşımının etkisiyle oldu. Longo Mai'deki tarım pratiklerinde endüstriyel tarımda olduğu gibi olmasa da belirli biçimlerde bitkilerin, insan dışındaki hayvanların bedenlerine disiplinler yolla veya ortam yoluyla biçim verildiğini ve davranışlarının oluşturulduğunu, yönlendirildiğini yazdım. Bunları yeniden yeniden üretecek bir yönetim süreci geliştirilmesini de eleştirdim. Örneğin biyoçeşitliliği gözeten bostan kurabilmek için bitki cinselliğinin kontrol edildiğini, bir çeşidi süreklileştirmek için bitkide bazı bedensel özellikleri sabitleyen yöntemler benimsendiğini yazdım. Ancak benim de kimi zaman tür bazlı kelimeleri, kategorikleştirmeleri yinelediğim oldu. Oluş haline vurgu için “köpek kılmak”, “sürüye ve çobana dönüşmek” yazmaktan çekinmedim, hatta alışkanlıkları bozacak şekilde “koyun çalıştırmak” da dedim. Ancak örneğin Tim Ingold'un (2013) veya Jacques Derrida'nın (2006) önerdiği gibi kelimelerin yapısını değiştirecek⁶ bir girişimde bulunmadım ve bu anlamda yeni bir yaklaşım geliştiremedim. İnsan erkini sarsan biyolojî-kültür ayrımının ötesine geçen adlandırmaları bulmakta güçlük çektim. Doktora bile olsa bir tezde her şeyin başarılamayacağı, araştırmanın kısıtlılıkları olacağı bize her zaman söylendi. Ancak yine de tezimde seçtiğim bazı kelimelerin insanı merkeze almayan ve tür bazlı bakışı yeniden üretmeyen bir eleştirel perspektif kurma iddiası açısından eksiklikler içerdiğini düşünmekten kendimi alamıyorum. Tez biterken bende kalan his, saha çalışmamın son günlerinde keçilerin hadım edildiğini öğrendiğimdekiyle çok benzerdi; hem insanı her şeyin biricik merkezi olarak ele almayan hem de canlılar dünyasını türler şeklinde ayrıştıran bir bakışı örmeyen yaklaşımları geliştirebilmek için daha çok yol almamız gerekiyordu. Belki de tam da bu huzursuzluğun kendisi beni hala bu alanda tutan, norm dışında kalmaya iten unsurdur.

⁶ Türkçe anlatısı için bkz. Özdoğan, Tatari ve Bilgin (2021: 15-16 ve 24-25).

KAYNAKÇA

Cudworth, E. (2015) Intersectionality, Species and Social Domination. Nocella II, Antony J., vd. haz. *Anarchism and Animal Liberation* içinde. North Carolina: McFarland and Company, Inc., Publishers Jefferson: 93-107.

Derrida J. (2006) *L'animal que donc je suis*. Paris: Galilée.

Ingold, T. (2013) Anthropology beyond humanity. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, 38(8): 5-23.

Marcuse, H. (1991) *One-dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon Press.

Özdoğan, K. (2022) *Longo Mai, bir Komün Deneyimi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Özdoğan, H. K. (2019) *Kolektif Ekotarım: Longo Mai'de İnsanların Özyönetimi, Diğer Canlıların Yönetimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi/ MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü.

Özdoğan K., Tatari, M.F. ve Bilgin, A. haz. (2021) *Hayvan, İnsan ve Ötesi: Türkiye'de Hayvan Çalışmaları*. İstanbul: Kolektif.

Wohlleben, P. (2018) *Ağaçların Gizli Yaşamı*. Çev. A. S. Çulhaoğlu, İstanbul: Kitap Yurdu.